

ਕਲਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਤੋਂ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

15.9.96

ਨਾਟਕ 'ਉਦਾਸ ਪਹਿਰ ਦੀ ਸਾਂ ਸਾਂ' ਇਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ: ਇਹ ਇਕ-ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਵੀ ਪਾਸ਼ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ ਜੋ 8 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਪਾਸ਼ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਮਾਗਮ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਾਲ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਡਰਾਮਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰੈਪਰਟਰੀ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਰਣਜੀਤ ਵਲੋਂ ਲੱਖਾ ਲਹਿਰੀ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਬੱਲੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਸਮੁੱਚੇ ਸਫਲ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸਫਲ ਨਾਟਕ ਸੀ ਅਤੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1967 ਵਿਚ ਸਵਰਗੀ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ 'ਉਪਰਲੀ ਮੈਂਚਿਲ' ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਕ ਪਲ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸਿਆ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਇਆ ਵੀ ਸੀ। ਇਕ ਘੰਟੇ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਭਿਨੈ ਕਲਾ ਸਿਖਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹਾਸਾ, ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਹਾਸਾ, ਪੀੜ ਤੇ ਦਰਦ ਵਾਲਾ ਹਾਸਾ, ਮਨ ਦੀ ਪੀੜ ਵਾਲੇ ਹਾਵਭਾਵ, ਸਟੇਜ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਤਕ ਮੁਵਾਮੇਟ, ਤੋਰ ਵਿਚ ਹੌਲੀ ਤੇ ਤੌੜ ਹੋਣਾ, ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਉਚੀ ਸੁਰ ਤੇ ਮੱਧਮ ਸੁਰ, ਸਭ ਕੁਝ ਕਮਾਲ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ। ਹੇਲ ਗੱਡੀ ਚਲਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤ ਟੇਪ ਰੀਕਾਰਡ 'ਤੇ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਫ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਿਹਤਰੀਨ ਸਟੇਜ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਟਕ ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਇਕ ਜੀਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਇਹੀ ਅਹਿਸਾਸ ਮੈਨੂੰ 8 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਨਾਟਕ 'ਉਦਾਸ ਪਹਿਰ ਦੀ ਸਾਂ ਸਾਂ' ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਇਆ।

ਪਾਸ਼ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਰਣਜੀਤ ਨੇ ਹਰ ਪਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਿਆ ਅਤੇ ਅਭਿਨੈ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਫੂਹੀਆਂ। ਪਾਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਇਨਸਾਫ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ... 'ਅਸੀਂ ਲੜਾਂਗੇ ਸਾਥੀ, ਉਦਾਸ ਮੌਸਮ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਲੜਾਂਗੇ ਸਾਥੀ ਗੁਲਾਮ ਸੱਪਰਾਂ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਲੜਾਂਗੇ ਕਿ ਲੜਨ ਬਾਬ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਅਸੀਂ ਲੜਾਂਗੇ ਕਿ ਹਾਲੀ ਤਕ ਲੜੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ...' ਇਹ ਬੋਲ ਜਦੋਂ

ਰਣਾ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਕ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪਾਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੜਦੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਕਿਉਂ ਹਰ ਗਲਤ ਵਰਤਾਰਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ?

ਨਾਟਕ ਹਰ ਪਲ ਸਿਖਰਾਂ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੋਲ ਗੁੰਜ ਰਹੇ ਸਨ- 'ਅਸੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯੁੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਤੇਰੇ ਸਾਥੀ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਬਿੰਦਗੀ...' ... 'ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦਾ ਮਰ ਜਾਣਾ...' 'ਮੈਥੋਂ ਆਸ ਨਾ ਕਰਿਓ ਕਿ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਚੱਘਲੇ ਹੋਏ ਸਵਾਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ...' 'ਤੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤ... 'ਮੈਂ ਘਾਹ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਹਰ ਕੀਤੇ ਕਰਾਏ 'ਤੇ ਉਗ ਆਵਾਂਗਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਘਾਹ ਹਾਂ, ਹਰ ਚੀਜ਼ ਢਕ ਲਵਾਂਗਾ, ਹਰ ਵੇਰ 'ਤੇ ਉਗ ਆਵਾਂਗਾ, ਮੈਂ ਘਾਹ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗਾ...'।

ਪਾਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਰਣਾ ਦੀ ਸਿਖਰਾਂ ਡੂੰਹਦੀ ਅਭਿਨੈ ਕਲਾ, ਲੱਖਾ ਲਹਿਰੀ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਸਮੁੱਚੀ ਨਾਟਕ-ਕਲਾ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਸਾਰੀ ਦਰਸ਼ਕ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੇ ਦੋ ਮਿੰਟ ਦੀ ਲੰਬੀ ਤਾੜੀ ਨਾਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਵਧਾਈ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ 1996 ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਦਾਰੂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ: ਦਾਰੂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਜਾਂ ਸਮਾਗਮ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਦਾਰੂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਸੁਤੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਵਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਬੈਂਕਾਕ ਵਿਚ ਹੋਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ (8 ਸਤੰਬਰ, 1996 ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ) ਵਿਚ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਵਿਸਕੀ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸਟਾਕ ਟੋਕੀਓ ਤਕ ਕਾਫੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉਹ ਬੈਂਕਾਕ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਟਲ ਦੇ ਫਰਿੱਜਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਰਾਬ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਵੀ ਰਾਤੋਰਾਤ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕੈਲਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਿਤਾਬ 'ਬਾਰਿ ਜਾਉ ਲੱਖ ਬੇਰੀਆਂ' ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜਾ ਹੀ ਨਿੱਗਰ ਵਾਪਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਬੜੀ ਵਾਰੀ ਸ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਏ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ 'ਪੱਬਾਂ' ਲਈ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਮੋਜ਼ਬਾਨਾ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪੀਣੀ ਹੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਕੁਕਣਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਦਾਰੂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਹਿਤ ਕਲਚਰ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣ ਜਾਏ ਇਹ ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਪਾਉਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ।

ਮੁਦੀਰ ਤਾਦ